

СУЧАСНА СТРУКТУРА ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

У статті розглянуто структуру бюджету як економічної категорії, проаналізовано дохідну та видаткову частини Державного бюджету за 2008 рік у порівнянні зі структурою Державного бюджету 2007 року, висвітлено основні проблеми, з якими стикнулася держава при формуванні дохідної та видаткової частин бюджету, та визначено вплив сучасної структури на економіку країни.

In the article the structure of budget is considered as an economic category, profitable and expense parts of the State budget are analysed for 2008 in comparing to the structure of the State budget of 2007, basic problems are reflected into which the state ran at forming of profitable and expense parts of budget and certainly influence of modern structure on the economy of country.

Ключові слова: Державний бюджет України, грошові кошти, національний дохід, Зведений бюджет України, адміністративна реформа, фінансово-бюджетна політика, дефіцит бюджету, прожитковий мінімум громадян.

ВСТУП

Державний бюджет — це система грошових відносин, що виникають між державою з, однієї сторони, та підприємствами, організаціями, установами, населенням, з іншої сторони. За допомогою цих відносин формується, розподіляється та використовується центральний фонд державних фінансових ресурсів; це головний фінансовий план держави на поточний рік, який має силу закону.

За матеріальним змістом — це центральний державний фонд грошових коштів. За соціально-економічним змістом — це основний засіб перерозподілу національного доходу.

Бюджет складається з двох взаємопов'язаних частин: доходів і видатків. Держава регулює відтворювальні процеси через обидві частини. З переходом до ринкової економіки докорінно змінилася структура дохідної частини бюджету України. Раніше вона складалася з таких платежів, як податок з обороту, плата за фонди, відрахування від прибутків. Частка податків у бюджеті була незначною (8—9 %). У даний період структуру доходів бюджету можна й необхідно визначати і за джерелами доходів. Вирішення цього питання повинно йти через структурну перебудову доходів держави, тільки на основі такої перебудови можна забезпечити стабілізацію і збалансованість як торгово-платіжного балансу, так і бюджету держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Про актуальність даної теми свідчить і її численне дослідження у публікаціях багатьох відомих вітчизняних та російських економістів, серед яких І.С. Невінчаний, О.Ю. Сова, В.Й. Башко, І. Луніна, С. Львовчкін та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити структуру бюджету як економічної категорії, проаналізувати дохідну та видаткову частини Державного бюджету за 2008 рік, порівняти зі структурою Державного бюджету 2007 року, висвітлити основні проблеми у формуванні дохідної та видаткової частин бюджету та визначити вплив сучасної структури на економіку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні більшу частину доходів бюджету становлять податки з юридичних та фізичних суб'єктів, тобто з підприємств та окремих громадян (рис. 1, рис. 2).

Видатки державного бюджету спрямовуються на розвиток народного господарства, фінансування соціально-культурної сфери, забезпечення обороноздатності держави, утримання органів державного управління. Бюджетні видатки мають певний економічний зміст, зумовлений суспільним способом виробництва, природою та функціями держави, вони відіграють вирішаль-

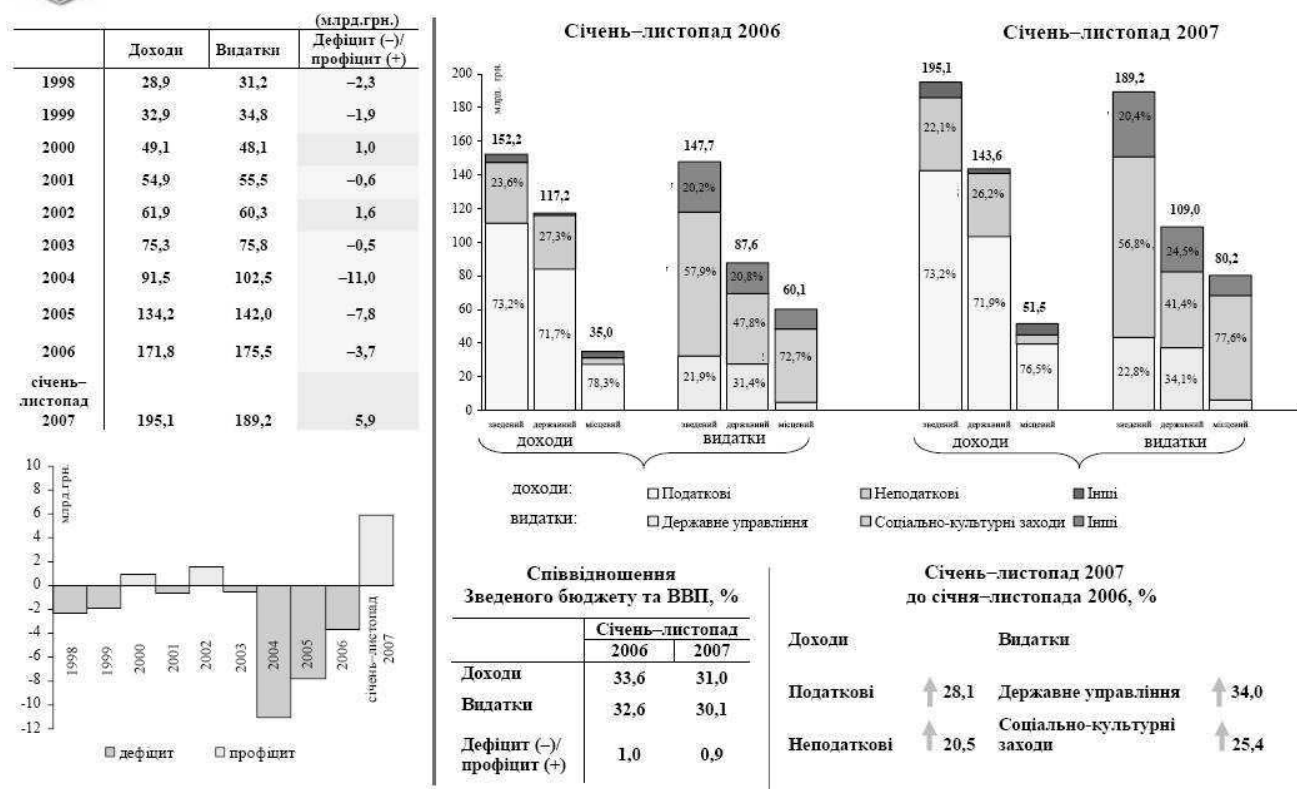

Рис. 1. Структура Державного бюджету в розрізі доходів і видатків (статистична інформація Міністерства статистики України)

ну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни. Перше місце в бюджетних витратах займають соціальні статті: спеціальні допомоги, освіта, охорона здоров'я тощо. У цьому виявляється головна мета бюджетної політики, як і всієї державної економічної політики взагалі — стабілізація, зміцнення і пристосування існуючого соціально-економічного ладу до умов, що змінюються. Ці витрати покликані пом'якшити диференціацію соціальних груп, неминуче властиву ринковому характеру. У витратах на господарські потреби звичайно виділяються бюджетні субсидії сільському господарству. Жодна держава не може бути зацікавлена в розоренні селянства, фермерства. І хоч в своїй зовнішньоекономічній політиці уряду іноді тимчасово жертвують інтересами вітчизняних виробників аграрних товарів, допускаючи іноземну сільськогосподарську продукцію на внутрішній ринок у відповідь на поступки торгових партнерів, як правило, уряди підтримують своє середнє і велике фермерство. Бюджет стає важливим інструментом економічної політики, впливаючи на соціально-економічні процеси: ділову активність, зайнятість, ринок споживчих товарів. Все це робить бюджет об'єктом напруженої боротьби — через нього задовольняються інтереси різних груп бізнесу, військовопромислових монополій, профсоюзів.

Також він є найдієвішим механізмом здійснення фінансової політики держави. У доходах бюджету відображається податкова політика держави, а у видатках — пріоритетні напрями вкладень коштів. Основні

напрями бюджетної політики визначаються Верховною Радою України в спеціальній постанові, яка має назву бюджетної резолюції. До проекту Закону "Про Державний бюджет України" Кабінет Міністрів України додає техніко-економічне обґрунтування відрахувань, дотацій і субвенцій бюджетам Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Кошти Державного бюджету України витрачаються лише на цілі та в межах, затверджених Законом про Державний бюджет України.

На сьогоднішній день залишається проблема ефективного використання бюджетних коштів в умовах адміністративної реформи. Досить велика сума бюджетних коштів витрачається на утримання апарату управління.

Збалансованість бюджетів, які входять до складу бюджетної системи України, є необхідною умовою фінансово-бюджетної політики. Перевищення доходів над видатками становить надлишок, перевищення видатків над доходами — дефіцит бюджету. При визначенні розміру дефіциту бюджету кредити і позики в джерело доходів не враховуються. Дефіцит бюджету покривається за рахунок внутрішніх державних позик, позик іноземних держав та інших фінансових інституцій. Бюджет має свою дохідну частину (ту, що держава накопичує) і видаткову (ту, яку держава витрачає). До видатків бюджету належать державні закупівлі, сплата державних боргів, державні інвестиції, фінансування державного управління, видатки на міжнародну

Зведений бюджет

16

	Доходи	Видатки	(млрд.грн.) Дефіцит (-)/ профіцит (+)
1999	32,9	34,8	-1,9
2000	49,1	48,1	1,0
2001	54,9	55,5	-0,6
2002	61,9	60,3	1,6
2003	75,3	75,8	-0,5
2004	91,5	102,5	-11,0
2005	134,2	142,0	-7,8
2006	171,8	175,5	-3,7
2007	219,9	227,6	-7,7
січень- листопад 2008	267,5	262,0	5,5

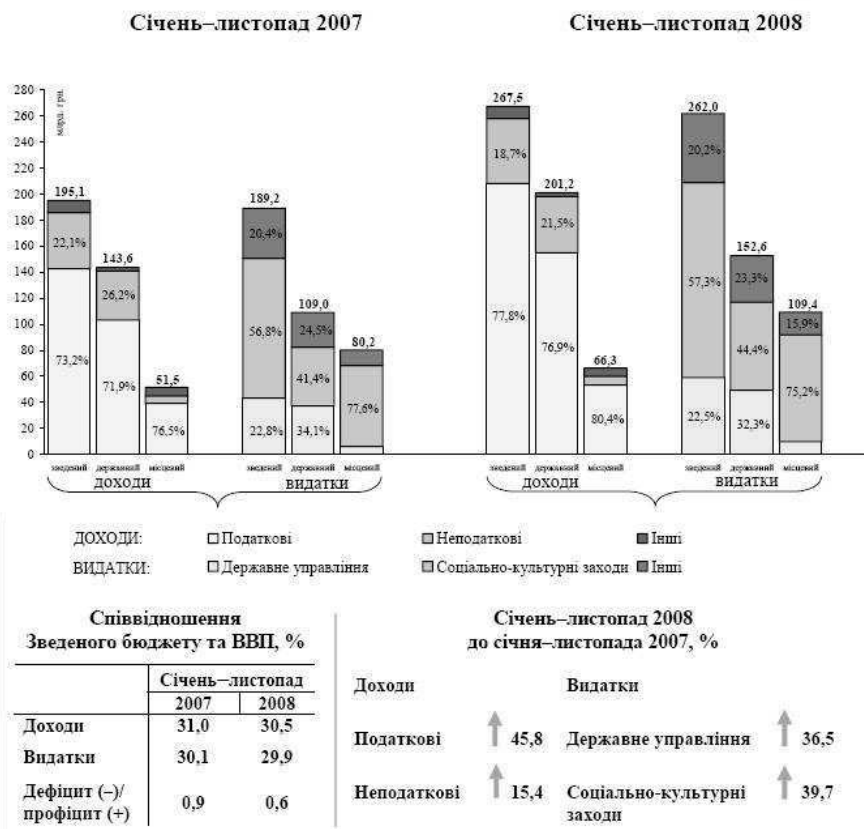
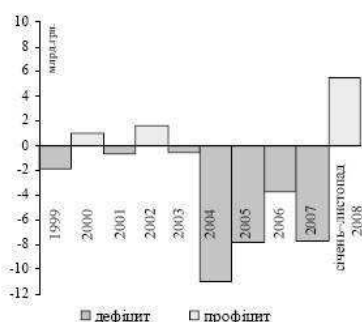

Рис. 2. Структура Державного бюджету в розрізі доходів і видатків (статистична інформація Міністерства статистики України)

діяльність держави (в тому числі на різні міжнародні фонди і організації), на наукові дослідження, на оборону та охорону здоров'я, на освіту та інші бюджетні установи, соціальні трансфери, субсидії та інші виплати, що робляться державою. Сюди ж належать видатки з цільових фондів (наприклад, резервний фонд Кабінету Міністрів України), які, як правило, обчислюються окремо. Дохідна частина в основному складається з податкових надходжень (від податків в Україні: на прибуток, на доходи з фізичних осіб, на додану вартість, на зовнішньоекономічну діяльність, акцизний збір та інші податкові надходження), а також з державних позик та цільових фондів. Розміри кожного із цих пунктів залежать від багатьох макроекономічних факторів. І дефіцит бюджету обчислюється, як різниця між дохідною частиною бюджету та видатковою.

Економіка України протягом 2008 року перебувала під впливом різноспрямованих тенденцій розвитку на зовнішніх та внутрішньому ринках товарів та капіталу. Якщо у січні-липні цей вплив був позитивним, то починаючи з серпня ситуація змінилася на протилежну (відсутність доступу до зовнішніх ринків капіталу, різке падіння світових цін та попиту на українську експортну продукцію в умовах накопичення значних валютних ризиків, дисбалансів у термінах залучення пасивів та розміщення активів у банківській системі, занадто високої залежності банків та реального сектора економіки від зовнішнього кредитування, виникнення проблем з ок-

ремими банками, "заморожування" приватизаційних процесів, політичної нестабільності).

Однак, незважаючи на це, за підсумками року вдалося зберегти позитивну динаміку розвитку економіки, що сприяло виконанню бюджетних планів. Так, реальне зростання ВВП у 2008 році становило 2,1%, що в основному було забезпечено зростанням у сільському господарстві, на транспорті та зв'язку, у машинобудуванні та в деревообробній сфері.

За 2008 рік індекс споживчих цін зріс на 22,3%. Більш ніж дві третини його зростання припало на першу половину року, що було зумовлено подорожчанням переважно продовольчої групи товарів через поганий врожай 2007 року та зростанням світових цін на продовольство. Проте в результаті реалізованих Урядом спільно з Національним банком антиінфляційних заходів вже у липні-серпні було зафіксовано дефляцію на рівні 0,6%. У вересні-грудні, при стабілізації цін на продукти харчування, споживчі ціни росли переважно за рахунок підвищення тарифів та цін на послуги, що встановлюються адміністративно, зокрема, тарифів на природний газ, гарячу воду та опалення, транспортні послуги, послуги зв'язку, освіти. Також слід відзначити зростання цін на товари, що переважно імпортуються, і, такі як побутова техніка, медикаменти, одяг та взуття, що стало наслідком девальвації гривні наприкінці року.

Через різке падіння світових цін на сировинні товари та зменшення внутрішнього попиту високий показ-

ник індексу цін виробників, який мав місце до вересня 2008 року, також почав знижуватись. За підсумками року його зростання було трохи нижчим, ніж в минулому році, та становило 23 %.

Протягом 2008 року продовжували зростати доходи населення. Реальний наявний дохід населення, визначений з урахуванням цінового фактора, збільшився у 2008 році на 10,3 %. Попри негативний вплив світової фінансової кризи на всі економічні процеси в Україні наприкінці року, бюджет 2008 року був виконаний.

До загального фонду державного бюджету у 2008 році надійшло 185853,0 млн грн., що на 47,4% (59751,9 млн грн.) більше, ніж у 2007 році. Незважаючи на невиконання у листопаді-грудні 2008 року планових показників надходжень до загального фонду державного бюджету, в цілому за 2008 рік рівень виконання доходної частини становив 102,8% (перевиконання становить 5069,8 млн грн.). Перевиконання плану загального фонду державного бюджету за 2008 рік було забезпечено перевиконанням планових показників з податку на прибуток підприємств (на 13,1% або на 5334,3 млн грн.), надходжень від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України (на 72,4% або на 3500,0 млн грн.), ввізного мита (на 10,5% або на 758,1 млн грн.), плати за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна (на 24,3% або на 133,7 млн грн.), надходжень коштів від продажу землі (на 57,6% або на 101,4 млн грн.), надходжень доходів від операцій з кредитування та надання гарантій у сумі 363,7 млн грн., що більш як у чотири рази перевищило річний плановий показник. Питома вага надходжень до загального фонду державного бюджету п'яти найбільших податків і зборів (податку на прибуток підприємств, ПДВ, акцизного збору, ввізного мита, рентних платежів) знизилась до 87,1% всіх надходжень проти 89,4% у 2007 році, що свідчить про певну диверсифікацію джерел доходів.

Попри те, що на кінець 2008 року прибуток прибуткових підприємств знизився порівняно із 2007 роком на 12,7% (за оперативними даними Держкомстату), у 2008 році до загального фонду державного бюджету надійшло 45940,3 млн грн. податку на прибуток підприємств, що на 12712,9 млн грн. або на 38,3% більше порівняно з 2007 роком.

Надходження до загального фонду державного бюджету від податку на додану вартість за 2008 рік становили 90033,5 млн грн. або 95,1% плану на рік. Не виконані планові завдання як з ПДВ з вироблених в Україні товарів (95,9% плану на рік або недовиконання на 1903,1 млн грн.), так і з ПДВ із ввезених на територію України товарів (98,8% плану на рік або недовиконання на 933,3 млн грн.), що пояснюється встановленням не досить реальних планів надходжень.

Порівняно із 2007 роком надходження з податку на додану вартість у 2008 році до державного бюджету зросли на 51,7%. Надходження з податку на додану вартість із вироблених товарів зросли на 23,2% (8467,4 млн грн.). Надходження з податку на додану вартість із ввезених товарів зросли в 1,9 рази або на 37740,3 млн грн. при зростанні імпорту товарів на 41,1% (за даними Держкомстату за 2008 рік порівняно із 2007 роком). Такий рівень надходжень до бюджету було досягнуто, зокрема, за рахунок покращення адміністрування мит-

них платежів та легалізації імпорту (у 2008 році середня митна вартість імпортованих товарів зросла на 50,0% порівняно з 2007 роком), зупинення видачі податкових векселів з ПДВ при митному оформленні товарів починаючи з 18 січня 2008 року (якщо за 2007 рік векселів було видано на суму 14,9 млрд грн., то за 2008 — лише на 93,0 млн грн.).

У 2008 році обсяг бюджетного відшкодування ПДВ грошовими коштами становив 34408,5 млн грн., що у 1,8 рази (або на 15539,6 млн грн.) більше порівняно з 2007 роком. Обсяг надходжень акцизного збору за 2008 рік до загального фонду становив 8555,8 млн грн. або 97,9% річного плану. Недовиконання планових показників порівняно із 2007 роком в основному пов'язано із зниженням темпів росту виробництва підакцизних товарів. Надходження від справляння акцизного збору у 2008 році зросли на 26,3% проти 2007 року. До спеціального фонду державного бюджету у 2008 році надійшло 45833,3 млн грн., що більше на 5995,3 млн грн. або на 15,0% порівняно із 2007 роком. Власні надходження бюджетних установ у 2008 році становили 15164,7 млн грн., порівняно із минулим роком надходження з цього джерела зменшились на 8,2% (або на 1359,6 млн грн.). Надходження додаткових зборів на виплату пенсій за 2008 рік дорівнювали 6497,7 млн грн., темп приросту до 2007 року становить 6,2% (або збільшились на 379,1 млн грн.).

У цілому загальна сума доходів Державного бюджету України за 2008 рік становила 231686,3 млн грн., що на 39,6% (65747,1 млн грн.) більше, ніж у 2007 році. Рівень виконання річного плану, затвердженого Верховною Радою України на 2008 рік зі змінами, дорівнював 99,9%. При цьому протягом 2008 року річний план доходів державного бюджету було збільшено в цілому на 16572,6 млн грн. з 215359,4 млн грн. (Закон України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2007 року № 107-VI) до 231932,0 млн грн. (Закон України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2007 року № 107-VI із змінами від 12 грудня 2008 року № 659-VI). Касові видатки Державного бюджету України за 2008 рік становили 241454,5 млн грн., що перевищує відповідний показник 2007 року на 67200,2 млн грн. або на 38,6 %.

За загальним фондом державного бюджету було виділено асигнувань на проведення видатків у обсязі 194442,6 млн грн., що відповідає 97,2% річного плану, затвердженого Верховною Радою України. Касові видатки за загальним фондом державного бюджету у 2008 році проведено у сумі 193280,8 млн грн. або 96,6% річних планових показників, затверджених Верховною Радою України.

Ресурси державного бюджету спрямовувались, у першу чергу, на фінансування основних захищених статей бюджету (стаття 29 Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України"), зокрема, заробітної плати з нарахуваннями, грошового забезпечення військовослужбовців, пенсій, стипендій, придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів тощо.

Касові видатки соціального спрямування за загаль-

ним фондом державного бюджету за 2008 рік проведено у сумі 85220,5 млн грн., що становить 99,0% річних планових показників і перевищує на 32021,0 млн грн. або на 60,2% річний показник 2007 року. У тому числі видатки на оплату праці працівників бюджетних установ зросли на 32,6% порівняно з 2007 роком до 30938,4 млн грн.

У 2008 році видатки на грошове забезпечення військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу збільшено порівняно з 2007 роком у середньому на 24,7%. Це дало змогу забезпечити зростання виплат у середньому старшим офіцерам до 3350 грн., молодшим офіцерам — до 2430 грн., військовослужбовцям за контрактом — до 1350 грн.

З метою поліпшення демографічної ситуації в Україні збільшено розміри соціальних гарантій у зв'язку з народженням дитини. Зокрема, розміри при народженні першої дитини, другої, а також третьої та наступної дитини у 2008 році дорівнювали 12240 грн., 25 тис. грн. та 50 тис. грн. відповідно. Також у 2008 році продовжено практику диференціації рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій населення для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Рівень гарантованих державою доходів для малозабезпечених сімей підвищено на 10% порівняно з 2007 роком. При цьому для кожної дитини відповідно до чинного законодавства рівень забезпечення прожиткового мінімуму додатково підвищено на 10%, для дітей, які утримуються самотніми матерями або батьками-інвалідами I чи II групи, це підвищення становить 20 %. З бюджету було надано трансфертів Пенсійному фонду України в обсязі 40256,6 млн грн., що відповідає річному плановому показнику. Це дало змогу забезпечити заплановане підвищення пенсій. На кінець 2008 року мінімальна пенсійна виплата становила 544 грн., що більш як на 30 % перевищує аналогічний показник на кінець 2007 року. Середній розмір пенсії наприкінці 2008 року становив 895 грн., що в 1,5 рази більше, ніж у грудні 2007 року. В цілому поточні трансферти населенню, які були надані з державного бюджету, зросли на 78,9% порівняно з 2007 роком до 51010,2 млн грн. Водночас у 2008 році було здійснено рішучі кроки до повернення громадянам їх знецінених грошових заощаджень. За підсумками минулого року, касові видатки державного бюджету на зазначені цілі дорівнювали 6079,1 млн грн., тоді як у 2007 році відповідні видатки дорівнювали лише 506,0 млн грн.

На оплату комунальних послуг та енергоносіїв касові видатки за загальним фондом проведено у сумі 2230,7 млн грн., що становить 97,9% планових призначень 2008 року. У 2007 році відповідні видатки дорівнювали 1806,1 млн грн. або 97,8% плану звітного періоду. У 2008 році порівняно із 2007 роком видатки державного бюджету на економічну діяльність зросли у 1,3 рази або на 8939,2 млн грн., найбільше зросли видатки на паливно-енергетичний комплекс (в 2,1 рази або на 8209,6 млн грн.), у т.ч. на нафтогазову галузь (у 6 разів або на 6143,9 млн грн.); на будівництво (у 3,9 рази або на 67,5 млн грн.); на сільське господарство (на 17,7% або на 1323,7 млн грн.). За 2008 рік капітальні видатки здійснені в розмірі 25599,4 млн грн., у т.ч. за загальним фондом — 13716,0 млн грн., що на 15,3% більше, ніж у 2007 році. За 2008 рік із Державного бюджету України

до місцевих бюджетів було перераховано трансфертів на загальну суму 59203,4 млн грн., у тому числі трансфертів із загального фонду — 55084,2 млн грн. або 97,8 % плану на рік (у 2007 році виконання річного плану перерахунку трансфертів за загальним фондом дорівнювало 95,9%). Порівняно з аналогічним періодом 2007 року обсяг перерахованих трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів збільшився на 14188,3 млн грн. (на 31,5 %).

ВИСНОВОК

Згідно звіту Державного казначейства України від 28.01.2009 Державний бюджет України у 2008 році виконано з дефіцитом у сумі 12500,7 млн грн. або 1,3% ВВП при річному плані у сумі 25020,2 млн грн. (2,6% ВВП), у тому числі за загальним фондом — в сумі 9671,4 млн грн. або 1% ВВП при річному плані 21522,7 млн грн. (2,2% ВВП). За 2008 рік погашення основної суми боргу державного бюджету становило 6028,2 млн грн., у т.ч. погашення внутрішнього боргу — 3659,7 млн грн., зовнішнього боргу — 2368,4 млн грн. Відповідно до уточнених даних Міністерства фінансів України у 2008 році запозичення до державного бюджету становили 33314,6 млн грн., у т.ч. внутрішні — 27118,6 млн грн., зовнішні — 6195,9 млн грн. Таким чином, чисте зовнішнє фінансування державного бюджету за 2008 рік становило 3827,5 млн грн., внутрішнє — 23458,8 млн грн. Деякі економісти вважають, що бюджетний дефіцит, розрахований за сучасною методикою, не є достатньо надійним критерієм для оцінки бюджетно-податкової політики держави. Державний бюджетний дефіцит повинен точно відбивати зміни в загальних розмірах державної заборгованості. Цей принцип насправді нелегко виконати, оскільки існує кілька проблем, що ускладнюють оцінку бюджетного дефіциту. Як правило, при обчисленні бюджетного дефіциту не робиться поправка на інфляцію, тобто він вимірюється в номінальних показниках, у співвідношенні між реальним та номінальним показниками бюджетного дефіциту. Інша проблема полягає в тому, що деякі фахівці вважають, що у держави як і в підприємств, потрібно рахувати дефіцит, як різницю між усіма активами і пасивами (бюджетування капіталу). Тобто в активи держави потрібно включити все, чим безпосередньо володіє держава (включаючи і капітальні активи). При подібному розрахунку бюджетний дефіцит зменшиться. Звичайно, тоді потрібно змінити повністю весь розрахунок бюджетного дефіциту. Тут існують деякі ускладнення, наприклад, незрозуміло, чи потрібно враховувати шосейні дороги до активів держави. Цей метод дуже важко використати на практиці, оскільки досить тяжко обчислити капітальні активи держави.

Література:

1. Закон України "Про Державний бюджет на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2007 року №107-VI із змінами від 12 грудня 2008 року №659-VI".
 2. Статистична інформація Міністерства статистики України. — Сайт: www.ukrstat.gov.ua
 3. Інформація Міністерства фінансів України. — Сайт: www.minfin.gov.ua
- Стаття надійшла до редакції 04.11.2009 р.*